

سیاست اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی نوین

نوشته جی.ا. بون^۱

ترجمه عبدالحسین آذرنگ^۲

چکیده: این مقاله در وهله نخست مروری اجمالی بر سیاست اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی دارد. بر اساس این زمینه، پیرامون نتایج بررسی محدود در باب آنچه کتابداران و اطلاع‌رسانان افریقای جنوبی در ضرورت سیاست اطلاع‌رسانی می‌اندیشند، و در خصوص اینکه چه مسائلی از نظر آنها باید در سیاست منظور شود، چه کسی مسؤول تدوین سیاست اطلاع‌رسانی خواهد بود، بحث می‌شود. پیشنهادهای سه نهاد کتابداری و اطلاع‌رسانی شامل مؤسسه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی افریقای جنوبی (سایلیس)، سازمان کارکنان کتابداری و اطلاع‌رسانی (لیوو)، و گروه بررسی سیاست ملی آموزشی (پنی) برای نظام کتابداری و اطلاع‌رسانی در آنها آمده است.

یادداشت مترجم

به نظر می‌رسد پس از سالها تلاش متخصصان علوم اطلاع‌رسانی و کتابداری، و برخی مسؤولان و مدیران علاقه‌مند نهادهای اطلاع‌رسانی کشور، نظام و سیاست اطلاع‌رسانی در حال

1. Boon, J. A., "Information Policy in a New South Africa", in: *New Worlds in Information and Documentation* (Proceedings of 46th. FID Conference and Congress), ed. by J.R. Alvarez-Ossorio; B.G. Goedegebuure, FID, 1994.

۲. عضو هیأت علمی بنیاد دایرةالمعارف اسلامی و دانشگاه آزاد اسلامی

تکون و در دست برنامه‌ریزی است. روی آوردن جدی به این دو، مطمئناً بحثهای مربوط به سیاستها و نظامها، و راهها و شیوه‌های گوناگون تنظیم و اعمال آنها را بار دیگر مطرح می‌کند، بحثهایی که پیشینه آن در ایران، حتی به رغم محدود بودن مواد و مطالب مربوط، خیلی اندک نیست. ورود به آستانه اقدام، لاجرم مسائل علمی و نکات فنی بسیاری را نیز به میان می‌آورد که یافتن پاسخ مناسب برای آنها، خود سرفصل تازه‌ای در جست‌وجو و کندوکاو نوشته‌ها، پژوهیده‌ها، اندیشه‌ها و اندریافته‌ها، و تجربه‌ها و دستاوردهای پیشین و پیشینیان است. به ویژه اگر آگاهی به تنوع عقیده‌ها و سلیقه‌ها، و دوری جستن از خویشتن‌مداری، خودپسندی، تنه‌آوری، تکبیری، و گرایش به هم‌اندیشی و دگردوستی و دستیازی به تفاهمهای عمیق به قصد استوارتر کردن شالوده بنیادهای علمی و فرهنگی کشور دغدغه ذهن و وسوسه تلاش باشد، تجربه‌های کشورها و ملت‌های دیگر از منظری دیگر و در پرتوی دیگر دیده خواهد شد؛ بادا که چنین باد!

مقاله‌ای که ترجمه آن پیش روی شماست، حاوی نکاتی است با اهمیت، و به همین دلیل تذکری چند شاید ناسودمند نباشد (اما بدو از دوست دانشدوست و دانشورم آقای علی‌اصغر شیری تشکر می‌کنم که مرا از وجود این مقاله آگاه ساخت و تصویری از آن در اختیارم قرار داد). افریقای جنوبی، پس از سپری کردن عصر مصیبت‌بار تنشهای درونی ناشی از تبعیض و ستم نژادی، تخفیف و تحقیر بشری، انواع تحمیل‌های سیاسی و نابرابریهای اجتماعی، به عصر آزادی و دوره تازه‌ای در تفاهم ملی و سازندگی پای نهاده است. روحیه عمومی و فضای حاکم بر افریقای جنوبی نوین، در همه شؤون زندگی و عرصه‌های فعالیت، از جمله اطلاع‌رسانی و کتابداری، دیده می‌شود. و اگر در دیدگاههایی که درباره مسائل اطلاع‌رسانی ابراز می‌کنند، جلوه‌های بارزی از آرمانخواهی، آرزوپروری، و بارقه‌های امید به فردا و آینده به چشم می‌خورد، چندان که گاه گویی راههای وادی واقعیت در مه ابهام آرزوگم می‌شود، جای شگفتی ندارد؛ چرا که نگرش امیدپرورد، میوه درخت آزادی و آزادخواهی است، و افریقای جنوبی هم اینک با این نگرش به پیرامون خود می‌نگرد.

نلسون ماندلا، رهبر افریقای جنوبی، در یکی از تازه‌ترین گفت‌وگوهایش، نکاتی را درباره اطلاعات و جامعه اطلاعاتی امروز و فردا یادآور شده است که در عین آنکه نظر رسمی و شخصی رهبر آرمانخواهی است که به آینده کشورش، جوانان میهنش، و حتی جهان بشری، و به ویژه به کشورهای جهان سوم و واپس‌مانده با مسؤولیت می‌اندیشد، بازتابی از همان روح حاکم بر افریقای جنوبی نیز هست. ماندلا می‌گوید محروم بودنش از اطلاعات و ارتباطات، بر اثر

سالهای طولانی حبس و زندان، در او احساس نیاز شدید به وقوع انقلاب جدیدی را در اطلاعات قوت بخشیده است^(۱).

ماندلا می‌گوید انقلاب اطلاعاتی در جهان، انقلابی واقعی است و هیچ کشوری یا فردی نمی‌تواند مانع از تحقق آن شود و در سدهٔ آینده، استفاده از اطلاعات در شمار حقوق اصلی و انکارناپذیر بشر خواهد بود، و کشورهای تهیدست و واپس ماندهٔ جهان برای از میان برداشتن نابرابریها و جریان عقب‌ماندگیها باید به "شاهراههای اطلاعاتی" دسترسی داشته باشند. او تأکید می‌کند که "جامعهٔ جهانی اطلاعاتی" در صورتی به تحقق خواهد پیوست که بنیادهای آن بر عدالت و برابری اطلاعاتی استوار باشد، یعنی بخشی از مردم جهان برخوردار از اطلاعات و بخشی دیگر محروم از آن نباشند. ماندلا چون روی به سوی آینده دارد، جوانان را خطاب قرار داده و مشارکت آنها را در انقلاب اطلاعاتی ضروری دانسته است. می‌گوید: "این فرزندان، ثروتهای بزرگ ما هستند و وظیفهٔ ماست که این صلاحیت و تخصص را به آنها بدهیم تا به آنها اجازه داده باشیم که جامعهٔ جهانی اطلاعاتی فردا را بسازند"^(۲).

اکنون، پس از اینکه از نظرگاههای رهبر آفریقای جنوبی آگاه شدید، و به سراغ مقالهٔ استاد بون رفتید، شاید از برخی فزونخواهیها، که او بدانها اشاره دارد، تعجب نکنید. در هر حال، این‌گونه نوشته‌ها چه با آرمانها و واقعیتهای ما سازگار باشد و چه نباشد، چه نگرشهای پس آنها را بپسندیم و چه نپسندیم، برای بحثی که هم اینک میان متخصصان و علاقه‌مندان خودمان در باب سیاستها و نظامهای اطلاع‌رسانی جریان دارد، سودمند و الهام‌بخش تواند بود. یکی از نکاتی که در مقاله به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر آن تأکید می‌شود، این است که اطلاعات و دسترسی آزادانهٔ مردم آفریقای جنوبی به آن، جزو حقوق آنهاست. یعنی، اطلاعات کالایی نیست که هر کس قدرت خرید یا قدرت بیشتری دارد از آن بهره‌مند شود و هرکس ندارد به ناچار از آن محروم بماند. همین نکته که آیا دسترسی مردم به اطلاعات حق تلقی شود یا نه، یکی از ارکان مهم سیاست اطلاع‌رسانی است. تلاشی که در آفریقای جنوبی کرده‌اند برای اینکه مسئلهٔ اطلاع‌رسانی را به طریقی در قانون اساسی کشور طرح کنند، مطمئناً سرنوشت اطلاعات را در آن کشور دگرگون خواهد ساخت. اگر آفریقای جنوبی بتواند با سیاستها و نظامهای درست اطلاع‌رسانی به تحقق آمال کشور کمک کند، راه نو دیگری را فراروی کشورهای آگاه جهان سوم گشوده است. به راستی دنبال کردن دقیق و محققانهٔ تجربهٔ آفریقای جنوبی از جهات بسیار می‌تواند آموزنده باشد.

در پایان تذکر این نکته لازم است که چند قسمت کوتاه از مقاله را در ترجمه حذف کرده‌ام.

این قسمتها حاوی اشارات استاد بون به نام مؤسسات متعدد افریقای جنوبی و برخی مسائل و مشکلات میان آنهاست که برای مردم افریقای جنوبی آشنا و قابل فهم است، و برای خوانندگان فارسی زبان محتملاً سودمند نیست؛ کما اینکه اختلاف نظرهای میان مراکز اطلاع‌رسانی و کتابداری ما برای غیرایرانیان جالب توجه نیست، مگر برای محققانی که بخواهد ریشهٔ اختلاف نظرها را به دلیل تحقیقاتی بیابد.

ع.آ.

درآمد

در ضرورت سیاست اطلاع‌رسانی دو مکتب فکری هست. پیروان مکتب نخست می‌گویند که کشورها نیازی به سیاست اطلاع‌رسانی ندارند. در بازار اطلاعات، باید اطلاعات را به نیروهای بازار وا گذاشت. نیروهای بازار، جریان مؤثر اطلاعات را تعیین خواهد کرد. اگر در زمینهٔ بخصوصی اطلاعات وجود نداشته باشد و بدان نیاز باشد، بازار، کار خودش را خواهد کرد: نهادها و مردم از راه زیرساختها و نظامهای اطلاعاتی، که دسترسی به اطلاعات را میسر خواهد ساخت، به اطلاعات دست می‌یابند. دولت افریقای جنوبی به همین دلیل شورای ملی امور کتابداری و اطلاع‌رسانی را در ۱۹۸۷ منحل کرد. کنسانی هستند که می‌گویند برنامه‌ریزان سیاست اطلاع‌رسانی در بسیاری از کشورها ناکام مانده‌اند، زیرا کاری انجام نداده‌اند و تأثیر لازم را بر حکومت و سایر نهادهای مسؤول اعمال چنین سیاستی نگذاشته‌اند. به همین دلیل است که این دسته، درگیر شدن در سیاست اطلاع‌رسانی را اتلاف وقت می‌دانند.

مکتب دوم فکری از کسانی تشکیل می‌شود که سیاست اطلاع‌رسانی را برای هر کشوری لازم می‌دانند. اطلاعات، مانند منابع دیگر، نظیر منابع انسانی و مالی، منبعی ملی است که سیاست عمومی باید راهبر آن باشد. بیشتر کشورها سیاستهای مالی، آموزشی، یا سیاستهایی برای توسعهٔ منابع انسانی دارند. و از این رو به سیاستهای اطلاع‌رسانی نیاز هست. بر پایهٔ این مکتب فکری، سیاست اطلاع‌رسانی یکی از سیاستهای به اصطلاح عمومی است. سیاست عمومی، مجموعه‌ای از دستورالعملهای کلی، و معمولاً مبتنی بر عوامل کلی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و مذهبی است که برای تخصیص منابع به زیرساختهای اطلاعاتی، به گونه‌ای که اطلاعات بتواند نقشش را در جامعه بازی کند، به مقامات دولتی کمک کند. این مکتب فکری، با توجه به تجربه‌های پیشین، این واقعیت را می‌پذیرد که سیاست اطلاع‌رسانی باید بیشتر مجموعهٔ انعطاف‌پذیری از دستورالعملها باشد تا "خط‌مشی". باید همهٔ افراد ذی‌سهم

را متقاعد کند نه یک گروه را، و باید بر مسائل کلانی که مبتلا به جامعه است تأکید ورزد، نه بر ساختارها و نهادهای بخصوص. بنابراین، هدف سیاست اطلاع‌رسانی وضع دستورالعملهای کلی انعطاف‌پذیری است به قصد ایجاد انگیزه و هدایت توسعه زیرساختهای ملی اطلاعاتی. این زیرساختها نیازمند دستیابی، فراهم‌آوری و استفاده از اطلاعات به عنوان وسیله‌ای برای پیشبرد اقتصادی و اجتماعی، و بهبود آموزشی اتباع کشور است.

دامنه و روش‌شناسی

هدف این مقاله در وهله نخست مروری اجمالی بر سیاست اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی است. بر اساس این زمینه، پیرامون نتایج بررسی محدود در باب آنچه کتابداران و اطلاع‌رسانان افریقای جنوبی در ضرورت سیاست اطلاع‌رسانی می‌اندیشند، و در خصوص اینکه چه مسائلی از نظر آنها باید در سیاست منظور شود، چه کسی مسؤول تدوین سیاست اطلاع‌رسانی خواهد بود، و گروههای مختلف علاقه‌مند به مسائل سیاستگذاری چه اصولی را قبلاً در این زمینه تدوین کرده‌اند، به بحث خواهیم پرداخت.

سیاست اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی: مروری اجمالی

برای تدوین سیاستهای کتابداری و یا اطلاع‌رسانی کوششهای بسیاری در طول سالیان انجام گرفته است. در زمینه کتابداری به نظر می‌رسد از گزارشهایی درباره وضع کتابخانه‌ها از ۱۹۲۸ آغاز شد. در این گزارشها توصیه‌هایی درباره زیرساخت کتابداری افریقای جنوبی آمده است. پس از آن برای تدوین سیاستهای کتابداری و اطلاع‌رسانی چند کوشش به عمل آمد. برای مثال، کنفرانس ملی مقامات کتابداری در ۱۹۶۲، برای توسعه نامتمرکز خدمات کتابداری دستورالعملهای کلی تدارک دید. شورای رایزنی کتابخانه ملی در نیمه دهه ۱۹۷۰ کوشید تا در باب مجموعه منابع کتابی در کشور، سیاستی تدوین کند. وزیر آموزش ملی، شورای ملی امور کتابداری و اطلاع‌رسانی را جایگزین آن شورا کرد، اما همین شورا در ۱۹۸۷ منحل شد، بدون آنکه بتواند سیاست ملی اطلاع‌رسانی را تدوین کند. هیچ‌یک از گزارشهای این شورا که موضوع سیاست اطلاع‌رسانی را عمیقاً بررسی کرده، تا این تاریخ منتشر نشده است، جز یک گزارش با عنوان ساختار نظام کتابداری و اطلاع‌رسانی افریقای جنوبی. سه کمیته ملی برای مجموعه اطلاعاتی، انتقال اطلاعات و کاربرد اطلاعات تشکیل شد. چهارده گروه کاری مختلف به مدت

سه سال دربارهٔ مسائل مهمی چون اطلاعات ثبت‌نامه‌ها، توسعهٔ موجودی اطلاعاتی، اطلاعات الکترونیک، جریان بین‌المللی اطلاعات، اطلاعات برای صنعت و بازرگانی و غیره به کار پرداخته است.

در ۱۹۸۷، وزیر آموزش ملی با مشورت مدیرانِ مسؤولش تصمیم گرفت به کار شورا خاتمه دهد. فلسفهٔ کلی حکومت در آن دوره، پرهیز از تنظیم، و کنار کشیدن از حوزه‌هایی بود که احساس می‌شد مسؤولیتی ندارند. همان زمان به ادارهٔ آموزش ملی نامه‌ای نوشتم و درخواست کردم از صحنهٔ اطلاع‌رسانی بکلی بیرون نرود. استدلالم این بود که دولت به زیرساختهای اطلاعاتی کشور منابع مالی عمده‌ای اختصاص داده است، و در قبال کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی دولتی، کتابخانه‌های ملی و پیش‌بینی اطلاعات از جانب سازمانهای دولتی برای همهٔ کسانی که به اطلاعات نیاز دارند، مسؤولیت مستقیم دارد. دوم آنکه با توجه به قوانین و مقررات مربوط به حق مؤلف و پدیدآورنده و کتابخانه‌های ملی، دارای مسؤولیت است. سوم آنکه در چند موضوع اطلاع‌رسانی، نقش هماهنگ‌کننده و بانی دارد.

از ۱۹۸۷ تا همین سالهای اخیر تقریباً در زمینهٔ سیاست اطلاع‌رسانی اتفاقی روی نداده است. مؤسسهٔ علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی افریقای جنوبی اخیراً اجلاسی تشکیل داد و بر نقش مهمی که کتابخانه‌ها، به عنوان زیرساختی بالقوهٔ بیطرف، می‌توانند در اشاعهٔ اطلاعات داشته باشند، تأکید ورزید.

از این گذشته، گروه پژوهش خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی به امور سیاستگذاری توجه نشان داد. نخستین متن در ۳۱ مه ۱۹۹۲، به منظور راههای سیاستگذاری در نظام کتابداری و اطلاع‌رسانی، برای دورهٔ پس از آپارتاید (تبعیض و جدایی نژادی) در افریقای جنوبی تهیه شد. چند سازمان دیگر اخیراً به همکاری روی آورده‌اند و پیداست که سیاست اطلاع‌رسانی بار دیگر در کانون توجه گروههای مختلف، و در تهیهٔ متن قانون اساسی جدید کشور، مدّ نظر قرار گرفته است.

نیاز به سیاست اطلاع‌رسانی

همهٔ کسانی که به پرسشهای ما پاسخ گفته‌اند، جز دو تن، توافق نظر دارند که افریقای جنوبی

به دلایلی که گفته می‌شود، به سیاست اطلاع‌رسانی نیازمند است. ارقامی که در میان کمانک () ذکر شده است، نشانه تعداد فقره دلایل خاصی است که ذکر شده است. پاسخ‌دهندگان، گاه بیش از یک دلیل ذکر کرده‌اند. این دلایل:

• سیاست اطلاع‌رسانی می‌تواند به کاهش فاصله اطلاعاتی میان غنا و فقر اطلاعاتی کمک کند. سیاست اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی جدید باید برای توزیع مجدد منابع اطلاعاتی دستورالعملهایی تدوین کند. از این گذشته، سیاست اطلاع‌رسانی می‌تواند اطلاعات مناسب را به سوی از میان برداشتن فقر اطلاعاتی، به ویژه بیسوادی، هدایت کند. (۱۸)

• سیاست اطلاع‌رسانی باید برای برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت زیرساختهای اطلاعاتی در افریقای جنوبی، زمینه‌ای عمومی فراهم آورد. زیرساختها باید دسترسی به اطلاعات مربوط را برای همه شهروندان فراهم سازد. (۱۶)

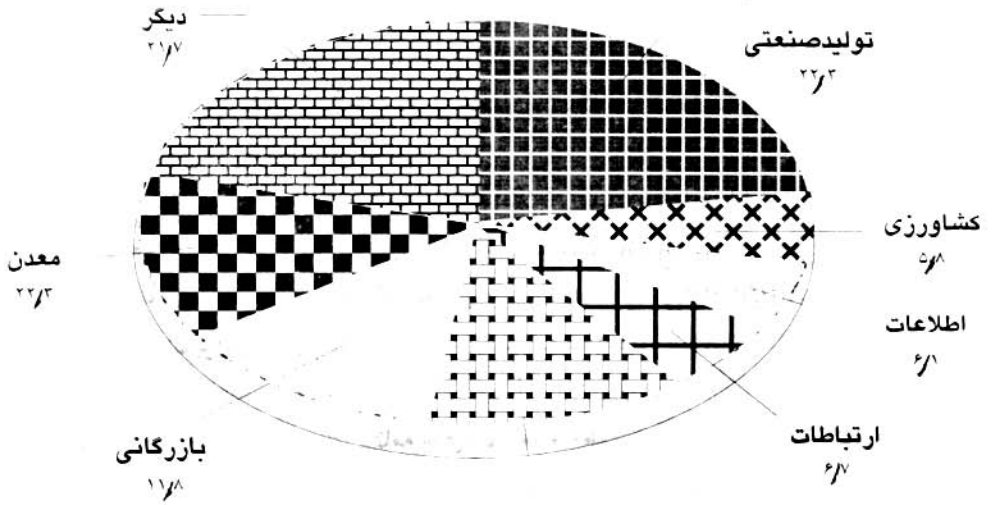
• اطلاعات، مانند منابع انسانی و مالی، به منزله منبعی است با اهمیت ملی. سیاست ملی برای هدایت مدیریت بهینه و استفاده از این منبع لازم است. (۱۴)

• سیاست اطلاع‌رسانی باید راهبر تشکیل شبکه‌های اطلاع‌رسانی به قصد جلوگیری از دوباره کاری باشد. (۱۳)

• افریقای جنوبی کشوری است در حال توسعه. اطلاع‌رسانی نقش تعیین‌کننده‌ای در توسعه کارآمد دارد. برای هدایت اطلاع‌رسانی به قصد توسعه، دستورالعملهای سیاستگذاری لازم است. سیاست اطلاع‌رسانی می‌تواند به حداکثر رسانیدن منابع اطلاعاتی تا مرحله کمال بالقوه آنها، با توجه به پیشرفت فردی و توسعه تشکیلاتی، اجتماعی و ملی کمک کند. (۱۱)

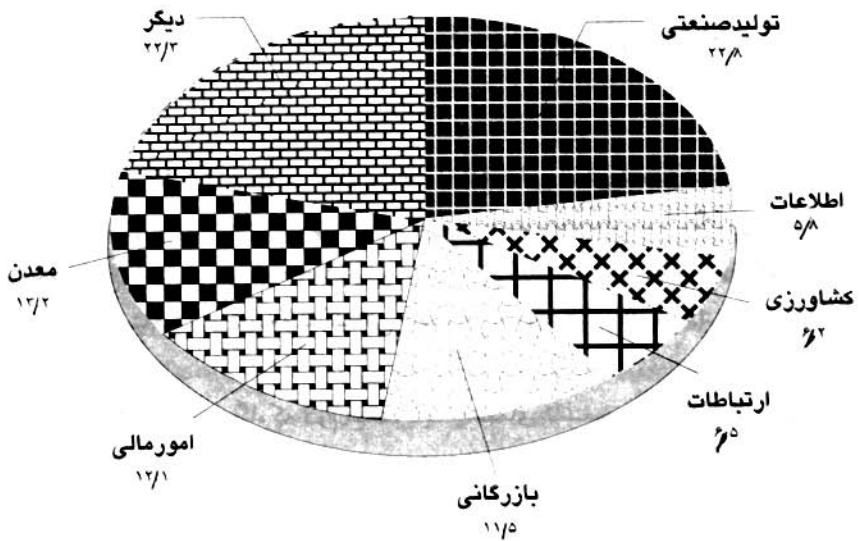
• سیاست اطلاع‌رسانی، هرگاه که لازم است، باید راهنمای تأسیس زیرساختهای اطلاعاتی جدید باشد. (۱۸)

• سوای دلایلی که گفته شد، ضرورت سیاست ملی اطلاع‌رسانی را از منظری دیگر می‌توان دید. آیا می‌توان افریقای جنوبی را به عنوان اقتصادی اطلاعاتی توصیف کرد؟ به عبارت دیگر، آیا بخش مهمی از اقتصاد افریقای جنوبی به صنعت اطلاعاتی مربوط است؟ از مطالعه جدیدی در

امور مالی

نمودار ۱. درصد سهم بخش اطلاعاتی در تولید ناخالص داخلی: ۱۹۸۵

نمودار ۲. درصد سهم بخش اطلاعاتی در تولید ناخالص داخلی: ۱۹۸۸

دانشگاه پرتوریا معلوم شد که در ۱۹۸۹ نزدیک به ۲ میلیون تن در بخش اطلاع‌رسانی کار می‌کرده‌اند. اینها پدیدآوران، تولیدگران و توزیعگران اطلاعات‌اند، کسانی که اطلاع‌جویی می‌کنند، اطلاعات را سازمان می‌دهند و با تکنولوژی اطلاعاتی سروکار دارند. حتی اگر دامنه حرفه‌های اطلاع‌رسانی را فقط به آن دسته محدود کنیم که به وظایف اطلاع‌رسانی از قبیل گردآوری، سازماندهی، بسته‌بندی و اشاعه اطلاعات اشتغال دارند، به رقم ۴۰۰۰۰۰۰۰ می‌رسیم. محاسبه سهم کارهای اطلاعاتی مربوط در تولید ناخالص داخلی در ۱۹۸۵ و ۱۹۸۸ از نمودارهای ۱ و ۲ پیداست. از این نمودارها نتیجه گرفته می‌شود که بخش اطلاعاتی را نمی‌توان در تولید ناخالص داخلی افریقای جنوبی نادیده گرفت، و پیداست که دستورالعملهای کلی انعطاف‌پذیر و سیاستهای محرک می‌تواند در غنا و اعتلای زیرساختهای اطلاعاتی موجود و کاربردهای آن سهم باشد.

مسائل و مشکلاتی که در سیاست اطلاع‌رسانی باید در نظر گرفت

به هنگام تدوین سیاست اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی نوین، تهیه کردن صورتی مقدماتی از مسائل و مشکلات اطلاعاتی می‌تواند یاری‌دهنده باشد. اما باید در نظر داشت که هیچ صورتی جامع و ثابت نیست. شرکت‌کنندگان در کنفرانس خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی برای توسعه آینده افریقای جنوبی، با توجه به توسعه آتی، ده مسأله و مشکل مهم را برشمردند (ارقام میان کمانک بر شمار بسامد مسائل و مشکلات در پاسخهای جوابگویان دلالت می‌کند).

- یک مشکل مهم این است که استفاده‌کنندگان، همچنین سیاستگذاران و تصمیم‌گیران، این واقعیت را نمی‌پذیرند که اطلاعات برای توسعه، سرمایه و منبعی ارزشمند است. سازمانها، ادارات دولتی، واحدهای پژوهشی، و مسؤولان آموزشی دانشگاهی، منطقه‌ای یا محلی اندک‌شماری هستند که اطلاعات را به عنوان سرمایه یا منبعی ارزشمند به صراحت بپذیرند. (۲۵)

- بیسوادی عمومی و به ویژه بیسوادی اطلاعاتی سبب می‌شود که مردم نتوانند در موقعیتهای متفاوتی که نیازمند می‌شوند، به اطلاعات و استفاده از آن و کاربرد آن دست یابند. (۲۳)

- شمار کارکنان واجد شرایط و مناسب اطلاع‌رسانی با کمبود روبه‌روست، بسیاری از خدمات

اطلاع‌رسانی در نواحی در حال توسعه به دست افراد غیرواجد شرایط یا کمتر از حد لازم اداره می‌شود. و افزون بر این، بر نقش اطلاعات برای توسعه و ربط آن، در آموزش کارکنان اطلاع‌رسانی به قدر کفایت تأکید نشده است. این نکته در باب استفاده مناسب از تکنولوژی اطلاعاتی نیز صادق است. (۲۰)

• سهم و مبادله اطلاعات به عنوان مسئله‌ای مهم که باید در سیاست اطلاع‌رسانی منظور شود، در نظر گرفته شده است. (۱۶)

• در تخصیص منابع، به ویژه منابع مالی، باید اختلافها و تفاوت‌های گذشته را در نظر گرفت. (۱۳)
• همه مردم باید به اطلاعات دسترسی داشته باشند. نظام‌های اطلاعاتی، منابع و خدمات، گاه بسیار پراکنده و مکزک است. فقدان سیاست اطلاع‌رسانی که نقشها و فعالیتها را در بخش اطلاعاتی هماهنگ سازد، در نارسایی دستیابی استفاده‌کنندگان به اطلاعات سهم است. (۱۱)

• پیش از آنکه سیاست اطلاع‌رسانی تدوین شود، نیازهای اطلاعاتی همه مردم افریقای جنوبی را باید تعیین کرد. (۱۰)

• برخی از مردم باید هزینه اطلاعات و منابع اطلاعاتی را بپردازند، اما پرسش مهم در اینجا این است که برای چه اطلاعاتی باید پول پرداخت و کدام اطلاعات رایگان است و بنابراین باید از بابت آن یارانه پرداخت شود. (۹)

• کیفیت زیرساخت‌های اطلاعاتی موجود به گونه‌ای است که اینها نمی‌تواند سهم مؤثری در تأمین اطلاعات برای توسعه داشته باشد. تمایل مردم به این است که اهمیت اطلاعات را براساس کیفیت خدمات اطلاع‌رسانی موجود بسنجند. اگر این خدمات به قدر کافی کارآمد نباشد، که در بیشتر کشورهای در حال توسعه نیست، از آنها پشتیبانی نمی‌شود. و این خدمات هرگاه به نظر نرسد که سهم ارزشمندی در جامعه و در روند توسعه دارد، با همان وضعی که گفتیم روبه‌رو می‌شود. نتیجه، دور باطل است، زیرا بدون پشتیبانی مالی از این خدمات، مجالی برای توسعه نیست. (۹)

• تکنولوژی ناکافی و نامناسب، تأثیری نامناسب بر تأمین اطلاعات دارد، و این مشکل را در

سیاست اطلاع‌رسانی باید در نظر گرفت. (۸)

از مسائل و مشکلات دیگری یاد شده است. اما تفاوت گذاشتن میان مسائل و مشکلات سیاست ملی واقعی، که بتوان در سطوح تشکیلاتی و عملیاتی بدانها پرداخت، حایز اهمیت است.

چه کسی باید مسؤول تدوین سیاست اطلاع‌رسانی باشد

پاسخ‌دهندگان به‌طور کلی گمان کرده‌اند که کارکنان اطلاعاتی، مسؤولیت تدوین سیاست اطلاع‌رسانی را باید خود به عهده گیرند. کارکنان اطلاعاتی در افریقای جنوبی به چندین سازمان تعلق دارند. تعداد ۴۰ پاسخگو شورای ملی امور کتابداری و اطلاع‌رسانی را برای ایفای نقش هماهنگی مسؤول می‌شناسند، و پاسخگویان دیگر به ترتیب ۲۲ و ۱۲ و ۵، سازمانهای دیگری را. پاسخ‌دهندگان نقش عمده را به ترتیب برای آموزشگران (۱۸)، دانشگاهها (۱۸)، دولت (۱۷)، خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی (۱۴) و استفاده‌کنندگان (۱۱) قایل شده‌اند.

کوشش برای تدوین سیاستهای اطلاع‌رسانی

سه نهاد به تازگی گزارشهایی در باب سیاست ملی اطلاع‌رسانی تدوین کرده‌اند:

مؤسسه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی افریقای جنوبی (سایلیس)^۱

سایلیس در ۱۹۹۱ برای ایجاد نقش اطلاعات، به‌عنوان منبعی در جامعه، کمیته‌ای اجرایی تشکیل داد. این کمیته، اصول زیر را برای سیاست اطلاع‌رسانی پیشنهاد نمود:

الف. اطلاعات در راه توسعه و تکامل فردی، اجتماعی، تشکیلاتی و ملی، منبعی اساسی است.

ب. اطلاعات به‌عنوان منبع باید در توسعه اجتماعی فرهنگی، اقتصادی، فنی، سیاسی و آموزشی سهم مستقیم داشته باشد.

پ. اطلاعات ارزش مالی دارد و می‌توان برای آن پول پرداخت کرد یا یارانه داد.

- ت. اطلاعات به عنوان منبعی ارزشمند و گرانها باید به گونه‌ای مؤثر و کارآمد در سطوح تشکیلاتی، محلی، منطقه‌ای و ملی اداره شود.
- ث. سیاست اطلاع‌رسانی را باید در سطوح تشکیلاتی، محلی، منطقه‌ای و ملی تدوین کرد.
- ج. اطلاعات، اهمیت همگانی دارد و باید از آن آزادانه استفاده شود.
- چ. اطلاعات را در برابر تغییرات به دور از حسن نیت، ناآگاهانه، و انتشار و امحای غیرقانونی باید حفظ کرد.
- ح. مدیریت اطلاعات باید در جهت پیشبرد مصالح همه افراد و سازمانها در افریقای جنوبی باشد. و این، جریان آزاد اطلاعات را دربر نمی‌گیرد.
- خ. چالشها و مسؤولیتها با توجه به بهینه ساختن اطلاعات به عنوان یکی از منابع، متضمن همکاری انواع حرفه‌ها، انجمنهای تخصصی و زمینه‌های علمی است.

سازمان کارکنان کتابداری و اطلاع‌رسانی (لیوو)^۱

این سازمان در ۱۹۹۰ و در دوره‌ای که آپارتاید بر خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی افریقای جنوبی تأثیر داشت تشکیل شد. این سازمان در اصل پایگاهی عقیدتی برای کارکنان ترقیخواه کتابداری و اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی بود. لیوو همچنین لزوم ایجاد محلی را برای بحث و گفت‌وگو و تبادل نظر میان کارکنان اطلاعاتی ترقیخواهی که خدمات رسمی به عهده دارند، و کسانی که خدمات غیررسمی دارند، به رسمیت شناخت.

این سازمان با همراه ساختن نیروهای دیگر در سازمانهای دیگر، تلاش کرد در قانون اساسی جدید افریقای جنوبی این حقوق ملحوظ شود:

- الف. حق اطلاع‌رسانی و اطلاع‌گیری؛
- ب. حق برخورداری از اطلاعات موجود در جامعه در محدوده‌ای که حکومت برای شهروندان تعیین می‌کند؛
- پ. حق دستیابی به آرشیوهای دولتی که باید در برابر تهدید نابودی نگاهداری و حفظ شود؛
- ت. حق دست یافتن به اطلاعاتی که بر جامعه تأثیر می‌گذارد، در زمینه بازرگانی، صنعت و تحقیقات و در محدوده جامعه به معنای وسیع؛
- ث. حق انتقاد کردن از نهادها و سازمانها؛

ج. حق پاسخ گفتن به انتقاد؛

چ. حق اصلاح کردن و دقیق کردن اطلاعات؛

ح. حق افراد در دسترسی به اطلاعات مربوط به مهارت‌های زندگی به گونه‌ای که به آنها امکان دهد خود را از لحاظ سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی توانمند سازند؛

خ. حق افراد در دستیابی به اطلاعات از راه رسانه‌های مناسب؛

د. حق مشارکت در مبادله آزاد و برابر اطلاعات.

براساس این حقوق انسانی، هفت اصل زیر با توجه به اطلاعات و در پشتیبانی از ایجاد فضایی برای مشارکت آزاد سیاسی، بنیاد نهاده شد:

- اطلاعات و دانش، خنثی نیست و نقش مهم و مثبتی در روند سیاسی دارد.
- آزادی اندیشه، عقیده و بیان، چه در گفتار و چه در نوشتار، چه از طریق چاپ و چه رسانه‌های ارتباطی، حق هر کسی است.
- همه افراد حق دارند بدون هیچ‌گونه مزاحمتی، در ایجاد، تولید، اشاعه و کاربرد اطلاعات و رسانه‌ها، مشارکت ورزند.
- اطلاعات و دانش برای ایجاد دموکراسی لازم است.
- خدمات اطلاع‌رسانی، کتابخانه‌ها و مراکز منابع، در ایجاد اطلاعات و رسانه‌های دستیاب‌جامعه، نقشی تسهیل‌کننده و پشتیبان دارد.
- هر کتابخانه عمومی و خدمت اطلاع‌رسانی باید بدون محدودیت و حق عضویت برای همه مردم آزاد باشد.
- هر کتابخانه عمومی و خدمت اطلاع‌رسانی باید اطلاعات و رسانه‌هایی را که جامعه از طریق آنها از روندها و گزینه‌های سیاسی آگاه می‌شود، در دسترس قرار دهد.

گروه بررسی سیاست ملی آموزشی (نپی)^۱: گروه خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی

این گروه در ۱۹۹۰، و به سرپرستی کمیته هماهنگی آموزش ملی، و به قصد تدوین گزینه‌های سیاست‌گذاری برای نظام آینده کتابداری و اطلاع‌رسانی در آفریقای جنوبی تشکیل شد. این سیاست‌گذاری بر پایه پنج اصل استوار شده و هدف آن خدمت نظام آموزشی در سراسر آفریقای جنوبی است. پنج اصل از این قرار است: دموکراسی، وحدت، دوری از نژادگرایی، دوری

از تبعیض جنسی، و برطرف ساختن فاصله‌ها و اختلافات. مبنای خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی جدید، که بر همین اصول استوار شده، از این قرار است:

الف. همه انواع کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی، اجزای یکپارچه و برابر نظام را تشکیل می‌دهد.

ب. ذخایر ملی کتاب به همه مردم افریقای جنوبی تعلق دارد؛
پ. همه مردم افریقای جنوبی حق دارند از همه منابع اطلاعاتی موجود در کشور، آزادانه و به گونه‌ای برابر استفاده کنند؛

ت. سانسور، چه رسمی و چه غیررسمی، به گردآوری و اشاعه اطلاعات جداً زیان می‌رساند؛

ث. نظام یگانه شده، حداکثر هماهنگی کتابخانه‌ها و بخشهای اطلاعاتی مختلف را، ممکن و تسهیل می‌کند؛

ج. تلاش برای یافتن راه پیشبرد استفاده چندگانه از کتابخانه‌ها؛
چ. ایجاد و تقویت اصل دموکراسی در همه سطوح در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی؛
ح. از میان برداشتن تبعیضها و اختلافها در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی؛
خ. تعریف کردن دگرباره استفاده کنندگان مطلوب، به گونه‌ای که این نکات را در بر بگیرد و در اولویت قرار دهد: مردم ساکن نواحی روستایی؛ مراکز اطلاع‌رسانی در نواحی شهری و روستایی، جوانان بیرون از متن جامعه و سالمندان بیکار؛

د. برطرف ساختن تبعیضهایی که بر اساس اختلاف نژادی و جنسی از طریق برنامه‌های آموزشی در حق کارکنان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی اعمال شده است؛

ذ. پشتیبانی از آموزش رسمی و غیررسمی، به گونه‌ای که جزء جدایی‌ناپذیری از برنامه‌ریزی نظامهای آموزشی قلمداد شود؛

ر. ترغیب جدی بحث و گفتگو درباره سیر آینده و توسعه ملی خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی در همه سطوح؛

ز. مبارزه با بیسوادی از اولویتهای خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی است؛
ژ. ایجاد امکان بحث و تبادل نظر به منظور تدوین منشور و اعلامیه حقوق کتابداری در جهت تدوین سیاستی پیرامون خدمات دگرساز شده کتابداری و اطلاع‌رسانی. این امکان باید مشارکت کارکنان مختلف، و نیز سازمانهای گوناگون کتابداری و اطلاع‌رسانی را تضمین کند.

نهی بر پایه این اصول بر مشکلات خاص تأکید ورزیده است، برای مثال، بر اراده نظام

خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی، اشاعه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، اشتراک و تسهیم منابع و شبکه‌سازی.

نتیجه

به نظر می‌رسد که در میان گروه‌های مختلف کارکنان اطلاع‌رسانی در افریقای جنوبی که دست در کار تدوین سیاست اطلاع‌رسانی هستند، مرتبه‌ای از آگاهی جمعی وجود دارد. همه گروه‌ها، سیاست اطلاع‌رسانی را به حدی با اهمیت تلقی می‌کنند که در تدوین قانون اساسی جدید باید ملحوظ شود. از این گذشته، اطلاعات برای پیشرفت و تکامل همه مردم افریقای جنوبی، به منزله منبعی ملی قلمداد شده است و همه آنها باید آزادانه به آن دسترسی داشته باشند. اطلاعات از لحاظ اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، نوعی نیروست. البته اختلاف‌های آشکاری هست؛ برای مثال، سالیس می‌گوید که اطلاعات و کتابخانه خنثی یا بیطرف است، اما لیوو بر این نظر است که اطلاعات و دانش خنثی یا بیطرف نیست، و به همین دلیل باید نقش مهم و مثبتی در روند سیاسی ایفا کند. دیگر اینکه اطلاعات و دانش برای ایجاد دموکراسی ضروری است. لازم است که این گروه‌های مختلف با یکدیگر گفت‌وگو کنند و برای افریقای جنوبی جدید سیاست اطلاع‌رسانی مدون سازند.

نکته‌ای که توجه بدان لازم است اینکه سیاست اطلاع‌رسانی وردی جادویی نیست که همه مشکلات افریقای جنوبی را حل کند. سیاست‌های اطلاع‌رسانی فقط دستورالعملها را فراهم می‌سازد. کارکنان اطلاع‌رسانی از طریق همکاری با استفاده‌کنندگان، جوامع حرفه‌ای، سازمان‌های دولتی و غیردولتی، مسؤول تدوین دستورالعمل‌های سیاست‌گذاری هستند. حکومتها و تشکیلات دیگر می‌توانند در جریان تدوین سیاست هماهنگی ابتکار عمل را به دست بگیرند، اما در نهایت، تدوین سیاست بر عهده کارکنان اطلاع‌رسانی است. ■

یادداشت‌های مترجم

۱. نگاه کنید به: همشهری، ش ۲۹ آبان ۱۳۷۴، ص ۱۴؛ و اما ای کاش ترجمه این گفت‌وگو به گونه مهذب‌تری انتشار می‌یافت که موجب مزید استفاده علاقه‌مندان و اهل فن.
۲. همان. ستون آخر.